

ОКТАБРЬ БОЛГАШ ЧОННУҢ КИНО КӨРҮЛДЕЗИ

Коммунистерниң идепкейи

Чөөн-Хемчик районда Ленин атты колхозтуң колхозчулары улуз Октябрьниң алдарлыг юбилейинге холбаштыр алган хуызалгелерин эрестиге күөсөдүр турар. Колхоз чартык чылда мал продуктуларын бүдүр болгаш күрүнеге сабар планын эки күөсеткен. Тодаргайлаарга, сүт дужаарының планын 115 хуу, этти 114 хуу, дүктү 116 хуу күөсеткен чорук колхозта партия кежигүннериниң колхозчуларын чаа-чаа куш-ажылдыр чешишкенирже мобилизацияларын чыгарып чыгып көргүзүп турар. Партия эге организацианың үндүргөн иштирлерин чыгышы чокка быжырылган амьдыраага боттандырып турары ол. Эге организация (секретары эш Донгак) коммунистерни колхоз бүдүрүлгезиниң колхоз адырларында таарыштыр тургускан. Мал азылында 15, хову азылында 12, түдүгө 7 коммунист ажылдап турар.

Коммунистерниң партияга дааланган күөсөдиринге хууда харыслаган бидер дугайында июнь айда болган партия хуралына үндүргөн иштирлерин күөсөдир хынаар сорулган бидер бюрократияны эш Дакпайның илеткелин чокта дыйнаан. Аңаа санал берген коммунистер эштер Алдын-оол, Дамбаа, Аракчаа дээш өскөлөр-даа үндүргөн иштирлерин күөсөдир дээш партия кежигүннериниң активчилериниң ам-даа четес ажылдап турарын, ылаңгыраа эге организацианың бюрократия үндүргөн иштирлерин күөсөдир дээш тодаргай хемчеглерни чокка ак турарын шүмүчүлөп, моон соңоор канчаар ажылдаа чугула дээр дугайында боттарының амыктыг санал-оңалын киригенер. Чугула айтырыларын мындыг азылыг дугуртуп чугалажып турары азыл-азый айтырыларын чешишкенин иштирлеринге амыктыг болуп турар. Партия организацианың боттарының хамаарышкан ажылын болгаш партияны даалганын ак сеткилдиг дайынчы күөсөдир турар коммунистер көвөй. Коммунист Монгуш Дамбаа партияны шитки азылының талазы-биле партияны даалганын эки күөсөдир, шагдаң бээр түдүгө бригадирлер, колхозтуң планын түдүгүлгү хууда бетиңде амыктыг киреңчирең бугу коммунистерни мобилизациялап турар. Эш Дамбааның удурткан бригадасы алган социалистик хуызалгезин дугаар 500—500 баш хой кирер иш кезеңи, 100 башка бизаа кажазын болгаш ашы-чөм складын түдүрүп дооскаш, ажылдаа кирген. Ам бригаданың кежигүннери чаа школань түдүрүп август 7-ниң бетинде бурун ажылдаа кирер деп сорулганы салып алган күөсөдир иштиникин ажылдап турар.

Колхоз бүдүрүлгезиниң өскө-даа адырларында ажылдап турар коммунистер юбилейлик чылда алыныан хуызалгелерин күөсөдиринге колхозчуларын мобилизациялап турарлар. Саанчы коммунист эш С. Ондар бүдүрүлгө көргүзүлгө талазы-биле өскөлгө үлгөсү санаттырып турар. Бир икекче онаштыр сүт салдазының хемчээли эртен чылдың ол үзүндө турганын көвүдөң болгаш чартык чылда пландан ажыр 96 центнер сүтү күрүнеге саткан.

Амгы үеде партия эге организацианы кол кичээңгей иштиникин малынга быжыг чөм-суурну түргөзүрүнчү уюландырган. Бу хүнерде Сесеңгич ховуларында сизен кезилдиз хайнышкыны чоруп турар. Сизен белеткениң бирги одуруунда база-ла коммунистер туржуп турарлар.

Д. ОНДАР,
СЭКП райкомунуң инструктору.

Септелге доозулган

ШКОЛА СЕПТЕЛГЕЗИ
ДООЗУЛГАН

Өвүр районунуң Солгур 8 чыл школаньың башкылары, ажылчылары 1967—68 өөрдиге чылдагы школань, интернат, столованьны бүрү септээш, парталары, орнуларын бүрү-биле белеткен салган.

Башкыларын 3 чурттага бажыңдан база бүрү септен дооскан. Школань септелгезинге бүтү башкалар болгаш амыктыг илдепкейлер киришкен. Монгуш Очур-оол, Монгуш Наталья Доржу, Сат Даваалаа эки ажылдаптар.

Ам Солгур 8 чыл школаньың коллективни Октябрьниң социалистик Улуз революцияның 50 чыл байырамына аялдар кылдыр аркан аял-сап септелгелерин кылып турар.

ИЮЛЬ 10-ДА ДООСКАН

Танды районунуң Хову-Аксинда 8 чыл школаньың коллективни 8 чылдың июль 10-да школань септелгезин дооскан.

Чээрби ийи класстарын чугайлаш, бууду дозулаан, физиканың химияның кабинеттериниң дериг-херекселерин септеп, чартыкылаш. Школань корридорларына хундук чырыктык лампаларын кириген.

Школань даштыкы ханаларын бууду, херимдерин чартык, девендерин чагайыткан болгаш ногаан мытарын чектерин олуруткан. Сугагу одалаңгы системаны, бус машиналарын сасары-септеп эш Кызыл-оол эки шынарлыг септээш.

Школань септелгезинге амыктыг эргеленч эш Гордизова, техниктег ажылчандар Галина Кычова, Любовь Потылицына, лаборант Эмилия Ковалева идепкейлиг киришкенер.

Школа чанында спортту стадиону куш-куалтура башкымыш Федор Михайлович Малотиниң удуртуулары-биле өөрчүлгө боттары түндүктөр. Күш-ажыл башкымыш Владимир Нестерович Иконниковтун башталгызы-биле школань өөрдиге мастерскланын база боттарының күжү-биле кылганар.

Октябрьниң социалистик улуз революцияның 50 чылынга СЭКП ТХ-ның Тезистерни Коммунист партиянын удуртуулары-биле совет улустун эртен келген маадарлыг орунуң өндүр чаагайын көргүзүп турар.

Тыва улуз совет улустун интернационалы о-бүдүзүңгө киргенден сонгаар улестур, көдөз ажыл-агыйга шапкын өздүдөн алган, хоорай, суурларын чагайытканга база чоннуң материалдыг байдалы бедаң, эртен болгаш культура чектелсип турар.

Тывага культура чаартылганын болгаш чонун идеялыг кичирилгезинге улуг черин кино ээлеп турар. Республика аң баштайгы кино-чуртукту үндүрүп өгөлдөнд бээр 40 чыл чедип турар. Оон өгөлдөш-ле, республикага кино четкилериниң саны чыл бүрдө өзүп келген.

Ам үеде Тываның девискээринде күрүнеин болгаш проффилелдерин 200 ажыг кино тургуштары ажылдап турар. Күрүнеин кино тургуштары эртен чыгы даалгаларын чешишкенин күөсеткен. Улуз Октябрьниң 50 чыл өюнга төлөпиг ужуражыры-биле бо чылдың февральда хуызалгелерин социалистик хуызалгелерин кино ажылдакчылары күөсөдир дөш ажылдаанын түнелинде 6 айың даалгалары ажыр күөсеттинген. Эртен 6 айда киноже 2 миллион 600 муң ажыг көрүкчүлери хаара туткан. Бо талазы-биле Каа-Хем, Бий-Хем, Танды, Чөөн-Хемчик, Өвүр районнарын кино четкилери эки ажылдаан.

Бо үениң иштинде республиканың бир чурттакчы ортума-биле кинону 13,8 катал, оон иштинде хоорайларын чурттакчы бурузу 17,6, көдөз черлерге 11,6 катал көргөн болуп турар. Ылаңгыл Тожу, Каа-Хем, Бий-Хем районнарын бир чурттакчы-ла 20—22 катал көргөн, азы өң бедик түнөл олур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүленини чанында кинофикация эргелели болуң шүтүмү-биле бо чылдың баштайгы чартында школарын каникулунуң үзүндө, Совет Армиянын тургустууларының хуунда, В. И. Ленинниң төрүтүгүн хуунуң үзүндө, ол ышкаш Бүтү-өзүндө лекция пионер организацианың хуун таварыштыр республиканың киноадырларында болгаш каада кино тургуштарына совет фильмериниң көрдүгө фестивалын организастаан.

Тожу районун Тоора-Хемге, «Май 1» колхозка, Каа-Хем районун «Коммунизм-че орук» колхозка, «Бурунгаар» колхозка, Тес-Хем районун «Чодураа» колхозка делгем экраныг киноларын тургускан. Тожу

районда Алгык, Ойна суурларга, Тес-Хем болгаш Танды районнарга бир-бир көжүп чоруп киноларын немей ажылдып, ажылдап-ла кириген. Эртен алдарың дугузунда 30 ажыг киноадырларын белеткен, өөртөкөн. Ол ышкаш дыка хой кино четкилериниң аппаратураларын чаартып солаан.

Кызылдын киноадырлары болгаш чамдык районнарын кинофикация калдыстери чаа совет кинофильмерин чонга көргүзөр талазы-биле көрүкчүлөр ортузунда тайыл-быр-массагыг ажылдарын чорударын эки-житкен. Кинофильмерин утказын баш бургулар радио дамчыштыр пропагандалап, чарлаар, билеттерин төб-ниги кино организациаларын дамчыштыр садар чаа аргалар чер болганда калбарып турар.

Будун мергежилинге үр чылдарда ажылдап салдырган сорулгаларын чешишкенин шиттирлеп турар ак сеткилдиг ажылдакчыларын хуызалгези өзүп турар. Кино ажылдакчыларының мурунку одуруунда чоруп турар орук айткычыларына эштер: Таянов, Кызыл-оол, Буторокьяна, Санчы, Маадир-оол, Гулаев болгаш өскөлөр-даа хамааржыр.

Оң-биле чергелештир чурттакчы чонун ортузунда кино көрдүдөң организастарында чедир шиттирлеттинген болгаш кылдымайын турар ажылдар хой деп чүвени чугалап болур. Чонга кино көрдүдөң Эранин, Бай-Тайга, Барымы-Хемчик районнарга чедир организаставанын түнелинде бирги чартык чылда ол районнарын бир чурттакчы-ла чүгө 6—8 катал кино көргөни мааза тодаргай чыккы болур. Ылаңгыраа Эранин, Бай-Тайга, Кызыл Сылдыс, Нарин, Тес-Хемчин Берг-Дар, Шумрак, Барымы-Хемчин Аянгат, Дон-Терезин, Улуу-Хемчин Шаган-Арыг, Чодураа, Кев-Чыраа, Бай-Тайганың Шуй, Кызыл-Хая чикеткир чурттакчылыг черлеринге кино көрдүдөң четес организастаан. Устүнде черлерге кино пропагандамы чоккаш, көргүзүлгелерин шынары куу болуп турары илерээш.

1967 чылдың ийги кварталында күрүнеин 160 кино тургуштарының 25-жи планын даалгаларын күөсетпейн барган. Оон иштинде Эраниде 6 кино тургуштарының 4-тү, Барымы-Хемчикте 7-ни 5-жи план күөсеттинген. Бо чорук дөңгө, ол районнарын Совет органнынын, кинофикация калдыстеринын талазында кино көргүзүлгелерин организастап талазы-биле хуиз-бүрүң дөштиг хемчеглерин албайн келгенин херечилеп турар.

Колхоз, совхозтарын ыракич одараларында үйгү-дыш чок ажылдап турар мал-

чиннарга кино көрдүдөң ыракта четес организастап турарын айтыр чугула. Мал-чиннарга кино көрдүдөң экижидер-биле кинофикация эргелели амыктыгларга 29 аппаратураларын тускайлап берген турала, амык-агыйларын удурткучулары ову чөптүг амыктыгларын турары таарышас. Колхоз, совхозтарын удурткучулары тускай амыктыг кылган график саугаар, болуң транспорту-биле мал-чиннар, амык-чиннарны чыгып, ол аппаратура-биле киноларын көргүзөр хуызалгели.

Бистин республикада нитиин-биле 15 автокино машиналар ажылдап турар. Оларын маршруттарын райкуоскомнар бадылап, таарыштырып турар. Ынчалза-даа олар айткан хүнеринде чоругу черлеринге четпейн турар таварылгалар кайы хой. Автокино машиналарын өскөр ажылдаар чуртарыны Эрани, Бий-Хем, Бай-Тайга, Өвүр районнарын күөсөдириниң талазында болурун турарын буруу шабар херек. Моон уламында планын даалгалар күөсеттинген, артык чарыгал, когаралдар болуп турар.

Республиканың кинофикация эргелелинин талазында кошкы хуызалгези амыктыг, күрүнеин алдын фондуну — кинофильмерин урөөр болгаш чидирер чоруктар ам-даа бар. Бо чылдың бирги чартында 24 фильмнери үрөөш. 12 фильмнерин кезектерин чидиргилээш. Бо чоруктар Эрани, Барымы-Хемчик, Каа-Хем районнарга болуулаан. Фильмнер урөөр чоруктарыны болуп турар чылдагаанарын бирзын база чамдык киноадырларын ажылы харысалга чогу, боттарының техниктиг билгил бидетпейн турары, аппараттарын ажаал-кадагаларын негелдее чедир кылабын турары. Киноадырларын техниктиг билгил бидер талазы-биле районнарын кинофикация калдыстери хемчег албайн, семинарларын бери эртербиң турар. Чамдык черлерде күш-ажылдын сагыла чурму куу болуп турарында аргалар-дырга хандым, аз-харысалга чок чоруктары болура бээр таварылгалар ам-даа эттингез.

Республиканың амык-агый, будурулге, школа болгаш өөрдиге черлеринге документалдыг эртем-тайылбырлыг фильмнерин көргүзгөн ам-даа сула организастап турар. Бо чугула амыктыг үнелеп көрбейн, чонун кичизидигенин оларын ролик чарызадып турар мындыг таварылгалар-биле демисеки күштердери — чугула сорулгаларын бирээш.

Бирги чартык чылда кино тургуштары азы-бүрү чылдагаанар-биле 554 амык хүнүн чедир ажылдавын барган. Оң иш-

тинде киноадырлар чогудан 56, автомашина үрөгенинде 276, клубтарын септелгези болуп турганында, азы оларын иш чогудан 174 хүн чедир ажылдагылаан. Бо чүдүдери болдурабын баарының арзым долгуз-биле бар деп чүвени айтыр чугула. Хамыктын ужуру чүдө, септелгелерни кыска хуусада чорудары, олар чүдүлери четчири-биле белеткен, сөөртүп алыры, машиналарын камныг, чөптүг адырлар, киноадырларын четчир кураарынын белеткери — моңу болдурабынын үндөинери ол.

Улуз байыралга белеткериң ужуражыры-биле бис ам-даа хой ажылдарын кылдыр апарыш бис. Байыралга чедир Бий-Хемниң «Халын», «Искра», Тожунуң «Май 1», Каа-Хемниң «Ленин орук», «Октябрь 30 чыл», Чөөн-Хемчиктин «Большевик», Барымы-Хемчиктин «Большевик» колхозтарына, Шуйга, Тандыда «Коммунисттерин хереди» колхозка, Тезин суурга делгем экраныг киноларын тургузуп, ажылдаа кирер апар.

Республикага сентябрь, октябрь, ноябрь айларда Улуз Октябрьга, Ленинге тускайлап фильмнерин фестивалын чорудар. Совет културанын болгаш уран чүдүдү адырлыг ажылдакчыларыга, амыктыг чоннарын эрге-ажымы дөш демисекип чоран революциалык амыктыгына хамаарышкан документалдыг фильмнерин фестивалын база чорудар. Улуз Октябрьга тускайлап чаа 10 фильмнерин бистин көрүкчүлериң октябрь, ноябрь айларда экраннардан көр аргалы. Ол ышкаш Свердловскин киноадырларын коллективни Тыва дугайында документалдыг фильмни будуртсеп, байыраал хүнеринде биске көргүзери-биле күженишкенин ажылдап турар.

«Нүлүтүрүң үнелиг байланырын амыктыг чоннарга негелдериң болгаш информацияны массалыг болдураарың чөпсө-херекселери, коммунист кичизидигениң идепкейлиг фактору парлагга радио, кино, телевидение чуртка налбаа-биле хөгжөөш» деп Октябрьниң социалистик революцияның 50 чылынга СЭКП ТХ-ның Тезистеринде чугалап турар. Кино хөгжүдүдөңгө кыска болгаш тодаргай чикетери бистин Тываның чижээнд илден-дир. Кол-ла соруга — ажылаа четестерин узуткаары, кино талазы-биле чоннуң негелдесин хандырамы болур.

А. АРАНЧАА,

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүленини чанында кинофикация эргелелин илдепкейи.

Мал чөмнериниң белеткелениң хүн демделели

хоста машина чорутуунас черлериниң сизенин хол кадымы-биле келеринге малчыларын өйлөлдөш. Эртен чылдары ышкаш бо ажылдагыда бууду-бүрү чөмнерин белеткелени база чоруп турар. Бо ийи совхозта 963—950 тонна эки шынарлыг сизенин бөлүп сарастаан. Улуз-хемчиктер мал чөмнерин маалык кышпаар черлеринге сөөртүп өгөлдөш. Алдын-Шынаа сүт-баран фермазын туралыңа 40 тонна амык сизенин сөөртүп чедирген.

Чөөн-Хемчик районда СЭКП XXII съездин аттыг совхозта мал чөмнерин белеткеленин темизин өзүп турар. Июль 20-де сизен белеткелениң планы 29,0 хуу күөсеттинген турган болза, август 1-де 54 хуу четес. Ында партия организацианың, совхозтуң дирекцияны, амыктың ком-

митеди чөмнер белеткелени чедирин чорудар дөш бүгү хемчеглерин апар турар. Сизенчилер амыктыг кылырны нормалары, чарыктың негелдери-биле, материялдыг деткинишкени негелдери-биле доран танышкан, сизен белеткээр бригадаларда нитиинги меменилгезин эки организастаан. Сизенчилер ортузунга беседа, соаун номчулаш дөшкөмөл чоруп турар.

Республиканың чамдык амык-агыйларында сизенин сарастаарында амыкты, оңу пресестеп турар. «Илдегеле» совхоз 600 га чериниң сизенин пресестеп.

Мал чөмнерин белеткелени девискээри-биле эки чорбайн турар. Бий-Хем районун амык-агыйларында чүгө 677 тонна сизенин белеткелени, а шала 16163 тонна. Ылаңгыраа «Искра»

болгаш «Халдыр» колхозтарда чүгө 35—46 тонна-ла сизенин сарастаан. Амыктыг четес организастааны-биле сизенин болери, сарастаары саадап турар. «Искра» колхозта 529 га чериниң сизенин кезип каан, а оң чүгө 56 газымы сизенин болгон.

Бий-Хемчик амык-агыйларының хой ирүүрүндө организастаан болгаш полтыгассалыг амыктыг кошкы чорудуп келген. Сизен шыгууде ажылдап турар бригадаларга агит-хуудустары, крокодильерни үндүрбей турар, социалдыг чарыктын түнелин үндүрбөстөн. Чамдык черлерде нитиинги меменилгезин багай организастаан. «Өкө» совхозтуң Шивилде бригадаларда чөмнерге багай тургустуган.

Чөөн-Хемчик районун «Искра» колхозу сизен шанын чүгө 4-ле

хуу күөсөдир, бо амыктыг хожудай турар. Танды районун амык-агыйларында мал чөмн белеткээр амык хожудайышкан. Партия организациалары, амык-агыйларының удурткучулары болгаш тускай эртемнигери малды хур кыш ажыраарының дугайында кошкы кичээңгей салып, сизен кезилдизин чугулап көрбейн турар.

Тараа ажаал амыктыгына чедир кыш санын-ла хонуктар артык, амыктыг артык хонуктарда сизен кезилдизин доозар, сизениң чыгыш куулаачы дөшкөмөл амыктыг бүтү тала-биле организастаары чугула. Мал чөмнерин кураарыларын көвүдөңгө сизенден силос салыр, буду-бүрү белеткээр дөш чергелиг амыктыгын база утуп болбас.

ЧУРУКТА: эртен мадзынның киржикчилери (солагай талазында оң талазынче) — Чөөн-Хемчикте «СЭКП XXII съездин» совхозтуң таппымы, Улуз амык-агыйның чедирининиң делегезиниң чандыг энес удаа киржикчилер «Хүндүлгөдиг демдээ» орденниң Ховалыг Тынтык, Улуз-Хем районунуң Жданов аттыг колхозуну хойжузу Донгак Балдаң-оол, ол-ла колхозтуң колхозчузу Балчыр Балдаң, Тес-Хем районунуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу Дажываа Чооду, Барымы-Хемчик районунуң «Большевик» колхозунуң дарганынң ораакчымы Хомушка Стаай болгаш ол-ла колхозтуң колхозчузу Боржан Откес-оол.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотоу.

Улуз Октябрьниң 50 чылынга

Совет эрге-чарыгының 50 чылынга СЭКП ТХ-ның чыгылаа паратынган Тезистеринде чонун херектес баранарынын, оон иштинде ашы-чөм бараанарын чуртка будурун үндүрүп дыка көвүдөң иштерин чоруп турар. Ону кыскач чедир алганмын. Совет эрге-чарыгының чылында ССРЭ-нин ашы-чөм улетпүрү кайы хой саймаларына, оон амык байдалы болгаш хөгжүдүдөңгө чоку переспективалары каныдымы?

Парадагыңың медээлер агентстваның корреспондентка Николай Пантелеевтиң бо айтырыларында ССРЭ-ниң Курданынның ашы-чөм улетпүрүң кылдынын илдепкейи, экономика эртемдериниң каныдымы Иван Кузьмың СИБО-ЛАП харылаан.

— Мен план амык-агыйның ажылдакчымын деп, силер журналист-тир силер. Ынчалзажок канымыс-даа сазым адыкчылар бис — деп, Иван Кузьмың Сиволап чугалаан. — Чүгө Москваның ашы-чөм, харын албан херээнин талазы-биле үргүлчү мөн барып турарым, чуртун улетпүрүлгө өскө-даа төптөриниң ашы-чөм азыннеринге хааа эвес кирип көрүп чоруп мен. Чылдың-на

байдал өскөрүп турар. Магазинерин лангылары курулгас. Магазинерге оочулар база чок болуп турар.

Болдуунда муң-муң үрүмек чыдып калган будурулгелерин тургустунган шоолуг саймаларын ашы-чөм улетпүрүң хаанын Россиядан салгал кылдыр совет чурт алганы билдингир. Ичач сүт заводтары барык-ла мырнай чок турган. Малды шоолуг эвес бичиң черлерге сол олуруп турган. Ашы-чөмниң амык улетпүрү ССРЭ-ге херек кырында чүгө дайын мурунундагы баштайгы беш чылдарда (1928—1932 ч. ч.) тыттып келген. Ынчан чүс-чүс чаа улуз будурулгелер турттугун болгаш ажаагылаа кирген, а эрги будурулге черлери аде дериттинген. Оон түнелинде 1937 чылда чуртка чыгыр биле мал саржаан 1913 чылга болаарга 80 хуу хойну будурун үндүргөн. Кондирер кылгаларын будурун сес катал, макарон кылгаларын — тос катал өскөн, консервилер будурун оң амык катал көвүдөөш. Хлеб быжырап улетпүр ол үеде шапзакы оң хевирлерин орунтаа хабтын барык-ла дөрт чүс хевирлерин будурун үндүрүп турган.

Аа-чурттуң Улуз дайынның чылында чурттуң бугу ашы-чөм улетпүрүң бештиң дөрт кезең иттержи шериглер ажелеп алган. Ашы-чөм улетпүрүң хой кеани узуткаттыган турган. ол чорук совет кижилерин ашы-чөм-биле хандырамын аажок баксыраткан. Барточка система-

зың кириер ужурга таварышкан, ынчалза-даа дайын сөөдүнде удатпайн соллуттуган. Оон бээр чонун ашы-чөм-биле хандырамын үзүлгө чок өкчижи келген. Сазым адыкчылар оңу ылаңгыраа эртен чеди чылда аажок аскерип билгенер, ичач ашы-чөм бараанарынын будурунун иштинги негелдери чуртка 73,5 хуу өскөн, оон иштинде мал саржаа будун чартык катал, чыгыр, үнүш үзү, быштак, кат-чимис, ногаа консервилер болгаш өскө-даа дыка хой продуктулар барык-ла ийи катал өскөн. Чыгыр болгаш мал саржаа будурунун талазы-биле ССРЭ ам делегейде бирги черни ээлеп турар.

Чуртуң индустриализастааны, социалистик будуруненин өздүдөң совет кижилерин чагай чорун бидеринге эргежок чугула байдалы тургускан. Чонун херектеп чүдүлери, ашы-чөм бараанарын будурун үндүрүп чылдың-на көвүдөш, оларын шынары экижил турар. Совет эрге-чарыгының 50 чыл өюнга СЭКП ТХ-ның Тезистеринде 1913 чыл-биле деңизерге ашы-чөм улетпүрүң продукцияны 1966 чылда 12,8 катал өскөни айткан. Ам ол улетпүрүң үзүңгө, ашы-чөм индустрияның чээрби беш муң будурулгелеринин продукцияны чуртун үрүмектеп садар бараан сарылаанын чартында хой оонажып турар. Совет ашы-чөм будурулгелери хүнүн-не хабтың сөзүл амык тонна азы-бүрү сорттары (херекселчилер кооперацианы кириштирбей алган), барык-ла алды муң тонна азы-бүрү кондирер кылгаларын будурун үн-

дүрүп турар. Барык-ла сес муң тонна үнүш үзү, оң сес миллион банка консервилерин, 120 муң тонна мал саржаа, быштакты база өскө-даа сүттен үнер продуктуларын, чээрби муң амык тонна этти болгаш өскө-даа чүдүлери будурун үндүрүп турар.

Ирак черлерге ашы-чөмнү сөөртүрү транспорт ажылдакчыларына улам-на бергедеп, сөөртүрү чүдүлериң хемчээли үзүлгө чок өзүп турар. Чижээлээрге, көдөз амык-ишчилер эртен чылын тарааның чүгө эң тергин дүжүтүн алган эвес, харын чыгыр сөөкүлүм, тарымал тоорукту, ногааны, картофельди болгаш өскө-даа көдөз амыктыг продуктуларын төдөвилеп турганында дыка хойну өстүрүп, ийиштык бола маалын, хойну болгаш күштүн баш санын көвүдөшкөн.

Бүтү чиг-этти болбаазырадыла пункттарына чогуру айүндө чедирери, а оон соода белең продуктуларын чуртка улетпир чедирери ыңың-ла белең эвес херек. Ашы-чөм улетпүрүң амыктыг баа-ла нарымылаан. Оон будурулгелери чиг-этти чүгө болбаазырадылгө четтирген эвес, харын эң кызык асортиментиниң бедик шынарлыг продуктуларын болунар шаа-биле хойну кылып үндүрүп ужураар. Ону чононтун тургустунуп келген байдалы негер турар.

Москвадан ам, чижээлээрге, 10—15 чылдар мурунундагында болаарга барык-ла чартык кире эвези хлеб чып туралар. Оларын этти, балы

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫН 50 ЧЫА ОЮНГА

Луганский Октябрь революциясы атыгы тепловоз кылар заводунда Харьковта куш-ажыл арыг-шевериниц болгаш профессионалдык арыгларын эртем-шиччил институтунун лабораториясы ачылды.

Парламенттин мөөдөр агентствосунун корреспондентинин дилдоонин баугаар тепловоз тутуштурулганын ачылап турар чериниц арыг-шевериниц өөренип турарын, ажыдаарында уагу иштин берип болур арыг-шевер талазы-биле чаа саналдары заводка ажылдап турарынча дугайында заводтун директору туттаал берген.

Луганский тепловоз заводу — уагу будуруга. Ол чүгле тепловозтар үндүрүп турар өвөс, өске заводтарга ажыдаар машиналарын кезектерин база кылдып, чаа конструкциялар чыгарып, уагу эртем-шиччил ачылды чорудуп турар.

Локомотивтерин кылдыра хей дугаала ажыл негетирген. Оон аягында дааш-шимен база уагу.

АЖЫЛЧЫНАРНЫН КАДЫКШЫЛЫ ДЭЭШ

Григорий ЕВТУШЕНКО, Харьковта куш-ажылдык арыг-шевериниц болгаш профессионалдык арыгларын эртем-шиччил институтунун директору.

лике ажылдар черин арыг-шеверини дика өкмөзөн. Кижилерге таарымчалык, ханаларын изиг эртпес кабинеттерин тургускап, өчкө вентиляцияны дуузаы-биле даштырган арыг агаарын дамычыл бээр. Ынчанга кабинетка температура четээзинден 6—8 градус кууд. Прокат станцияны ажылы оператор ийи кат ийи сонга өттүр көрүп хайгаараар. Операторун башкарып турар пууштуу таарымчалык тургускап чырыктыгы кабинаны иштинде дааш өскө черлерден эвөш.

Эмчилерини саналын баугаар четке ийи прокат станциянын аразында 30 дөрбөчтин метр хемчээлиг калбак демир хананы тургускап. Оон кыры-биле тутулу хооолайын чоруткан, мында бычкы үтүр кылдып каан. Оон түгүлден суг калбак демирин өттүрүп турар, мынчанга станция чаныга залок сериян.

Шуткуп кудар четке ийи та-

лазын дургаар туманалдырар херекселерини дес-дараалай тургускап кудар доозун мыай бээр таракас. Дарганнаар, кааны эмдилерип кудар, прокат четтеринде кыска үе иштинде дыштаары өрөөлдер бар. Оларны чуга демирлерден кылган болгаш кырычче суг агып турар кылдып каан. Өрөөлдерде доктаамал микроклиматы тургускап, мында температура четке деннаарге, 8—9 градус кууд.

Тепловозтарын редукторларын шевер үеде тыптып келир даашты бичелер даш арыг-шевер эмчилериниц сумелөөни-биле заводтун конструкторлар бөрүзү шимен өзөждүр тускай конструкцияны чогааткан. Оон түннеинде организмге хоралык дааш өзөжөөн болгаш шенелде турар ажылчынарнын профессионалдык аарыгдан аарып чоруп кудулаан.

Заводтун четтеринде 22 медпунктулар бар. Оон аягында теп поликлиника, көжүп чоруп рентиген апаратуру база бар. Ажылчынарны чүгле четтерге өвөс, бажындарында база барып шиччил турар.

Бадымшалга хамарышкан бүгү-ле ажылдарын заводта тургускап тускай чөвүлөдү удуруп келген. Оон кезигинери эмчилер, конструкторлар. Чөвүлөдүн чөпшөөрлери чокка дирекция чери чадгыс-даа төлөвиледи ажылдага кийрер эртеги чок.

Сөөлү беш чылдарын дургузунда завод калдыкынага хамарышкан чартыгаларга 650 муз рубльди чарыгдан. Амгы беш чыл планында оон-даа хей терениги үндүренип бадмылаан. Оон канчаар күүсеттиники турарын куш-ажыл калдыкынын комиссиясы доктаамал хылап турар.

Луганский тепловоз кылар заводтун четтери Харьковта куш-ажыл арыг-шевериниц болгаш профессионалдык арыгларын эртем-шиччил институтунун шиччил кылдып чоруп турар черлериниц бирөөн бээр. Институттун эртем ажыдакчылары оо мыкан ажылдарын өскө чөвөб ажыг мамиз тургузуну болгаш хананы үлөтүрүп чоруп турарлар.

(ПМА)

Кунгуртуг чурттуг мөгө шүүлген

«Спартак» спорт жип-тура нитилели национал спорттун чамдык хевирлеринге эртке дыштаарын хүнде маргалда эрттирген.

Тыва хүрешке 12 мөгө дескиндир хүрешке система-биле тудушканар. Мөгелерин аразында чаа хүреш чоруп анык-даа, уугады берген хоочун-даа мөгелер бар. Чижээ, анык мөгелер Кызылдын Кунгуртуг суурдан келген Владимир Сенди, Аову-Аксыяан Кыргыз Маадыр-оол, уагу мөгелерден эгт комбинатында ажылчын Ооржак Таткара дөш өскелер-даа.

Мөгө салыкчылары баштайгы салгынын мөгелерин кыйгырып эгелөөдө, Ооржак Таткара биле Владимир Сенди таваржы бер-

ген. — Хоочун мөгө анык оога кайын саадырлаан, доран-ва октаптар болгай аап — деп көрүктүлөр хоочун мөгөни хей-агт кийрип, аразында хөөрөжип олтура, Владимир кышпагайы-биле иштинче кире хаалап, мыйкытан барып бутташ, эгин ажып чик барып дужуген. Бо онатга Александр Чүлүкү, Ооржак Соорту-оол, Кыргыз Маадыр-оол, Самбу Эрес, Александр Болдуур-оол олар баштайгы онгаларын октап алганар.

Дескиндир хүрешке систем-биле мөгө бүртүзү октатса-даа, 11 кижиле-биле хүрешир.

Амгы салгынын өөлүндө Владимир Сенди чыгыс-даа мөгөге өттөтпай, авазгап, кышпагай хүрешке талазы-биле ыгалап, көрүктүлөрүн макталын чедип алган. «Спартактын» бо хүрешинге чүтле оо нитилелдин спортчулары кийришкен өвөс, харын өскө-даа спорт нитилелдерини мөгелери база хүрешкен. Маада Владимир Сенди шүүлген, «Спартак» нитилелдин мактал бижикти база эрестик шакилдин алаа тырыскан. Ийи-үшкү черлерин дараалаштыр алган Кыргыз биле Бедаретти мактал бижиктер-биле шаңдыан.

А. КУМАК.
Чурунта: шүүлген Владимир Сенди.
Фото автортуну.

ТЫВАНЫН ААЛЧЫЛАРЫ

Бистиц республикага өңүктөр удаа-дараа кээп, тыва улустун амдыралы-биле танымал, Улуг Октябрнын ачызында ооң чедип алган чедишкуннерин магадап турарлар.

Бо хүннерде тыва чогаалчыларга Моол Арат Республикадан анык шүлүкчү Цэндийн Бадамдорж болгаш кожаыста орденниг Хакас областын шүлүкчүзү Моисей Башнов олар чоран. Тыванын чогаалчылары Степан Сарыг-оол, Олег

Саян-оол, Байкара Хөвөмөй, Олег Сувакпиг, Екатерина Танова болгаш А. Дым-оол Даржаа өңүктөргө төрөөн хоорайын сокуургадып, чаа шүлүктөрүн номчуп, амдырал, чогаал болгаш ниити эчис соруда—коммунизм дугайында бодалдарын солуккан.

Моол болгаш хакас аалчыларнын чамдык шүлүктөрү-биле номчукчуларны таныштырар-дыр бис.

Цэндийн БАДАМДОРЖ, моол шүлүкчү.

КЫЗЫЛ ЧЕЧЕК ЧУДДУМ

Арга мяштын аразында Айырданпал үнген чечек Салбак ышкаш чараш көстүп, Салгы-биле хөгелеп тур. Эргин не болган черин Эртине байлак болуп шимзөөн Кайтамчыктыг чараш чечек Каас өңүн көөргөдип тур.

Часкы соокка торулбайн Частып үнген төпекти мен Өскөн төрзүн хөрзүүнден Бөксүчүдү чулууттум. Чайнаан кызыл чечекти мен Кемниг бодал-биле эвөс, Чарашынган сеткилимниң Херечизи кылдыр чулдум.

ЕНИСЕЙНИН ЭРИНГЕ

Шакын сугулу Енисейниң Чараш мяштын эринде бо Амыктан анык хөврий Азжак чараш чечектеген.

Эриң дургаар чолурларды Эгил үнүп, чыккалышкан Чалгып баткан Улуг-Кемниң Чалгылары мөңгүлөгөн.

Ырак чурттуг аалчынын Мыакшылы хаймыктырган, Бодалдарын хаара турткан, Боду беши билбей тур.

Четинишкен амыктарын Чечектериниң сонургаан бе? Серини салгып сырнынарга Сергээ хайнып, сорук кирип, Оранында агып чылар Оноп хемип бодал тур бе? Алыс ырак черден келген Аалчы эр эрликте бо Хөлбеп, кылан Енисейге Хөйү бодал, көрүп туру.

ЭРТЕН

Эрте одун!
Хөвү шаттыг дөлгеминде Эриг алдын—хүн-даа үндү.
Хораяг дег баткан сугну Хөмгөн бус шуглап алды.
Анык сен, чараш-даа сен.

Ол дег ындагы эртенниң хөй. Эрте одун!
Дээр негү туң дег арыг. Эриң, күмүң халас барбас Дирин чуртуң найзын тура Элеге нөм чечек шыпсын!

КАНАЛУНУНГА

Холдарында хүүрек аар. Даштык черин үнгүл тур сен. Ножагар даш хөлөгези Дал-дүшү турда хаауун каар. Ынчалза-даа мундаас сен, Шылаг сени далдаратпас. Ылак сөстүг өөрүндөн,

Сээң ийик чонга херек, Дээң чоргаар сеткилчи өл. Төрзөн чөвүн хонун тудум Хайыралыг болуп турар, Деспес чалыс назымын Ниңпан турар ораның ол!
Ал. ДАРЖАА тыважыткан.

ЧУРУНТА: солагай таладан оң талама — анык шүлүкчүлөр: моол Ц. Бадамдорж, хакас М. Башнов болгаш тыва Е. Танова.

Шоочаны ажытса

«Тилдеге» совхозтун Шамбалы салгыры тургустунгандан бээр 5 чыл ажа берген. Мында, чонуну культурулуг негелделерин хандыраар клуб-даа бар чер.

Бедө клуб ажыдакчылары чон ортузунга кылза чотур ажылдарын ботандырбайн турары таарышпас. Чул дээ, клубка концерттер болбас, ужуражымшыкынар, диспуттар чижетки ажылдар шуут болбайн турар. Кино беши мында-хаа болгулаар-дыр.

Салбырда клуб эргелекчиин Роза Сахарова чүгле клуб шоочааларына ийелешкен, чонуну бот ийелкелги келүрүп, ажыл организастарын тутупкан.

Салбырын чонтуг культурулуг негелделин хандыраар, клуб ажылы экиндир талазы-биле хемчелерин совхозта парткомун, ажылчын комитетиниң талазындан алыр үе келген.

Ч. ООРЖАН.

«Енисей» — мурнунда

Республиканың бут бөмбүүнге бирги чери дөш ойваашкыга кийрер эргени чалап алырын ужуражымшыкынар Кызыл зоназынын командаларын аразында июль 29—30 күннеринде паркта «Хуреш» стадионга уругулуу.

Июль 29-та, субботада, «Спартак» биле «Сылдыс» командалары ужурашкан, 5:5 саныг хаймышкан. Июль 29-ка чедир эрткен ойваашкынарга «Енисей» командалы кайы-даа командаларга тутураанындан табицанын мурунку одуруунда чоруп турар.

Воскресеньеде «Кызыгааржылар» биле «Спартактын» оюнуга кызыгааржылар боттарынын артык күштүүн көргүзүп, болушун шыраак удураакчыларын 4:1 санга тилеп алганар. Ол ужуражымшыкынын өөлүндө «Динамо», «Саян» командалары ойнаан. Бо оюнга салыкчыларын талазындан харысалга чок, багай ойваанын демделгелерин берип болбас.

Элеон үр демиселдин өөлүндө «Енисей» командалы аштырышыны чок тергилден турар. Оон дараазында «Динамо», «Саян», «Сылдыс» командалары чоруп турар.

М. ГАМИДОВ,
С. ОЮН.

Редактор К. Н. КУДАЖИ.

Август 3-те кезжаниң 7 шапта Культураның болгаш дышта-мылганың Гастелло аттыг парымчың ногаан театрынга «Генетикада чаа чүүл» деп темага (ада-не салгаарын шичкилдээр эртем дугайында) лекция болур.

Лектору — Курчун болгаш Ломоносов шаңдаларынның эдилекчизи, Москваның Нүрүн университетиниң профессору Г. В. ПЛАТОНОВ.

Кирериниң билеттерин «Билиг» нитилелинден садып алыр. Телефону 21-35.

КИНО

АВГУСТ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Нахалени» 9.30, «Триогогусиларын армиязы» 11, 12.50, «Чародей бригадала» 2.40, 4.30, 6.20, 8.10, 10 шаптарда.

«КАА-ХЕМ»: «Васи Трубачев болгаш ооң эштери» 3, «Баннидан нелген чагы» 5, 9, «Шымыл хөрзөм» 7 шаптарда.

ЧАЙТЫ ТЕАТРГА: «Мызыл-бут мадарчы» 7, 9 шаптарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хамнааран» 9.40, 11.30, 1.30, «Фокус-покус» 3.30, 5.30, 7.30 шаптарда.

«ВОСТОК»: «Ийи капитан» 1, 9, «Такарауна театрден нелген уруг» 3, 7 шаптарда.

ЦИРК-ШАПИТО

(«СОВЕТ ТЫВАНЫН 5 ЧЫЛЫ» СТАДИОНГА)

Күрдиркиң сөөлүг көргүзүлгери чоруп турар.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустун артизи В. ОСКАЛ-ООЛДУН болгаш Тыва АССР-ниң улустун артизи К. ХЕНЗИГ-ООЛДУН кириилгези болгаш уадурулганы-биле тыва артистер, А. АЛЕКСАНДРОВТА удурулганы-биле чадаг-тегечилер көргүзүп болгаш өскө-даа солун программаларын силерге бараалгадып турар.

Бүгү кезжэлериң дургузунда манежге каттырынчыг клоун-пародисттер ИВАЛЕННО, МОЧАЛОВ болгаш НОСОВ олар ойнаар. Эгелээр 19 шак 30 минута.

Дыштаныр хүннерде үш көргүзүг болур. 12 шак, 15 шак болгаш 19 шак 30 минута турда эгелээр.

Насса «Найырал» кинотеатрын болгаш циркниң өргөзүмүн чанында, эртен 9 шактан кезжээ 20 шакка чедир ажылдап турар. БИЛЕТТЕРИНИ БАШ УДУР САДЫП ТУРАР.

НОЛЛЕНТИВИГ ЧАГЫЛГАРЫН БАЗА ХҮЛЭЭП АП ТУРАР.

ДИРЕКЦИЯ.

БИР ХАР ИШТИНДЕ УРУГЛАРНЫН ЧЕМГЕРИЛГЕЗИ

Чаа сүт-биле багай хандырткан, сүт кунчалары чок, а ол ышкан сүтүг ырак черден сөөртүп алыр черлерге эмгит өмөр уругларын холушана болгаш кылмаал чөмөр-биле немей чөмөрлерин организастарын берге болуп турар. Ол таварымчаларда үлөтүрүп будуруп үндүрүп турары калдырган сүт болгаш консервация продукттарын уруугаар чөмөтө ажылдары таарымчалыг.

Ада-иелер дараазында чүүлдерин билди алыр ажыттыг.

КАДЫРГАН СҮТТЕН аяа сүтүг катал тургулар, ол дугайында калдырган сүт порошокту Х.7 ден хемчээлиг сүт-биле ээлдирер. 1 литр (200.0) сүтүг кылдып алыр дөш, бир столовая омаажы (үстүлдө) болгаш бир шай омаажы сүт порошокту салыр.

Сүт порошокту баштай хей эвөс сугга ээлдирер. Ынчаарда ол холуускааны сметана хевирли болгуже чедир булгаар, оң дараазында сугту куткаш, үргүлүчү булгап тургаш, хаймыдырар.

Калдырган сүт холуускаалары (В-прв, В-сула, В-кырыл-кара) лааздаларын дагында бижээ сумелерин баугаар белеттээр.

Калдырган ажыг сүт продукттарын ажылаарын мурунда доран-ва хаймыдырар сугга ээлдир булгаар. Сугун ийи хаймыдырар сүтүгүндө биче-ле ажыг (35—40 градус) болур ужурут. Ол холуускааларын хаймыдырар болбас. Бир стакан (200 гр.) простоквашаны азы оцидло-филлин алыртыга бир столовая омаажы ишти кургап порошок негеттээр.

Крупа далганымың (рис, кырдыг-кара, сула) хаймыдырар, сүт холуускааларын болгаш каманы белеткээрине ажылгап турар. 200, 0.5 хуу каманы белеткээрине бир шай омаажы, 10 хуу каманы белеткээрине 2 шай омаажы ишти далганы каар. (Далганы хаймып турар сүтче бис-кавай чажар болгаш соксаал чокка булгап тургаш. 3—5 минутта хаймыдырар). Калдырган сироту болгаш саржагын хаймыдырар камаша холуур.

Калдырган сүт кашаларын эмдиз шымары бедиң болгаш чаа сүтүг белеткеп тургаш, чөмөрөй ол-ла назымлы уругларын демей чөмөрлерине ажылгап болур. 200.05 хуу каманы белеткээрине 2 столовая омаажы, 10 хуу каманы белеткээрине үш чартык столо-

вая омаажы ишти порошокту каар болгаш соксаал чокка булгап тургаш, стакан иштинде дөрттүг бир кезиң чымыг сугу кудар. Оон соонда хаймыгыже чедир булгап хаймыдырар болгаш оон үргүлүздөрү 20 минута болур.

Консервация соктарын, нагура соктар-биле бир дөмөй, уругларга чөмөгөн соонда бээр (чартык шай омаажынын иштинден эгелеш чөвөр).

Будун чартык айлыг уругларга яблоко, виноград, инжир-кара соктарын, 3 болгаш 3 чартык айлыг уругларга слива, вишня, томат, абрикос, морковь, малина соктарын ижиртир.

Пюреини тускай чөм кылдыр бээр азы камаша немээр.

Чаа чөм бүртүзү бээр-биле бир дөмөй консервация шөврин бээр иштинде 1—2 шай омаажынын иштинден эгелеш чөвөрү, неделя дургузунда хүнде 100—150 грамм чедирер. Запордан ааран уругларга кара сливадан кылган пюреини хүнде 2-ден 4 шай омаажы иштин бээрине сумелен турар. Ынчаа-даа оон уругларын назымлыдан хамарыштыр бээр чөвөр (хүнде ийи уага берген дөшө). Консервациян ийи-үш хевирлерин каттыштырар ажык-

тыг (морковь, кабачки-яблоко, оларын дензип, чөм холуузу бир ден болгаш турар ужурут). Ынчаарда чөмөң шымарын болгаш амдыан беделдеп турар.

Консервация ногаа болгаш эм-ногаа мунерин уругларын чир чөмөңниң рапшокуна кийрери чаа продукттардан белеткээр ишкан ол-ла хуусааларда чорудар.

Рахиттан уругларга баардык мунуң кылмаал чөм-биле немей чөмөгөн турар үеинде бешиң айымында эгелеш берип болур.

Мун-шөврин ажылаарын мурунда хаймыгыже чедир үргүлүчү булгаар чөвөр.

Вегетарен ногаа мунерин гарин кылдыр ажылдап, болур, мынчаарда мунуң сугга холан хөрөө чок, а чүгүл сүт лаазында чылдырар. (Консервация лаазыны чымыг сугтуг настрольдун иштинге салгаш, отка тил каар, сугу хаймыдырар, консервация лаазыны ийи сугга салгыны сумелерин турар, чүгө дөргө, шал лааза бусту берип болур магат чок.) Эрте назымлы уругларга витамин перепараттарын чөмөс сироттарга витаминерин немештөөр белеткээр болгаш уруг-

ларын чөмө витаминдеринге ажылдап турар.

Поливитаминиң соод эскерткымы 6—8 айлыгдан эгелеш бээрине сумелен турар. Оуну калтыртып калдыр-биле азы хүнде 2 шай омаажынын иштин чөм-биле калды берип болур.

Калдырган шөвү дрождилерин бир хар чедир назымлы уругларга хүнде 10.0 (2 шай омаажы иштин) бээр. 5—15 грамм чигирлиг эргөжөк чүгүзү салгың дрождилерине холуур болгаш бешиң чөмөң.

Каколуот А биле Д витамин перепаратин 6—8 айлыг уругларга хүнде 1 шай омаажынын иштин бөвөрине сумелен турар.

Виноград сиротун А биле Д витамин перепараттарын 6 айлыг уругларга хүнде 1 шай омаажынын иштин бөвөрине сумелен турар.

Поливитаминиң шоколадтың чылдан өрү назымлы уругларга хүнде 10 грамм хире дензэлг ийи бичил шоколадты чөмөгөн соонда берип болур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ